

LYNN BRUYÈRE, ANNE-SOPHIE CROSETTI,
JEAN FANIEL, CAROLINE SÄGESSER (EDS.)
***Piliers, dépillarisation et clivage philosophique
en Belgique***
Bruxelles, CRISP, 2019, 288 p.

‘Verzuiling’ is wellicht één van de meest succesvolle concepten in de hedendaagse Belgische socio-politieke geschiedenis en een voorbeeld van de geslaagde interactie tussen sociale wetenschap en geschiedenis. Het concept werd ontwikkeld in de jaren 1960 in Nederland en vond vrij snel ingang bij Belgische historici die het, samen met het ‘drie-breuklijnenmodel’ voor het eerst beschreven door de vorige jaar overleden minder bekende Gentse socioloog Auguste Van den Brande, als interpretatiekader en verklaringsmodel gebruikten. Bijna 40 jaar geleden, in 1982, wijdde dit tijdschrift een themanummer aan de verzuiling, waaraan behalve historici ook Leuvense sociologen meewerkten, die toen sterk hun stempel drukten op de verdere ontwikkeling van het concept in de Belgische context en het verijnden met nieuwe begrippen als sociaal-culturele christenheid om de verschuivingen binnen de katholieke zuil te begrijpen. Het themanummer ging verder in op eerder theoretische en conceptuele vraagstukken: zo toonde Els Witte aan dat niet van een ‘vrijzinnige zuil’ kan gesproken worden als spiegel van de katholieke zuil en wees Jan Art op de band tussen verzuiling en vrije markt.

Sinds 1982 heeft verzuiling wat van zijn glans verloren, lijkt voor velen de verzuiling voorbij en zijn we na een proces van ontzuiling in een ontzuilde maatschappij en politiek terecht gekomen, al zijn er wel tegenindicaties zoals bv de sterke zoniet dominante positie van katholieke instellingen in het onderwijs en de zorg, vooral in Vlaanderen. Deze bundel van de CRISP, die zijn oorsprong vindt in twee studiedagen georganiseerd in het kader van een *Action de recherche concertée* over de band tussen seksualiteit en verzuiling/ontzuiling tussen 1960 en 2000 bevraagt precies in hoeverre er in realiteit sprake is van ontzuiling, of de zuilen of onderdelen ervan misschien hebben kunnen weerstaan aan deze tendens. De centrale invalshoek is de levensbeschouwelijke breuklijn;

op die manier worden de verzuiling en het breuklijnenmodel, dat door de CRISP in het verleden veel werd gebruikt, gekoppeld.

Aan deze bundel werkten historici, sociologen, politologen, economen, juristen, criminologen en filosofen mee. De meeste auteurs zijn Franstalige Belgische academici, maar ook Vlamingen en Nederlanders droegen bij. De auteurs zijn niet alleen ‘gevestigde waarden’ maar ook jonge onderzoekers die allen goed gedocumenteerde artikelen hebben geschreven van een hoog niveau. Vele bijdragen zijn gesteund op literatuur, maar ook op archiefonderzoek, interviews of analyse van sociale media.

Bepaalde auteurs hebben ook praktijkervaring in de materie waarover ze schrijven. Dat geldt bv voor mederedacteur van deze bundel Caroline Sägesser, een uitstekend kenner van de mechanismen van de financiering van de verschillende erediensten, die zelf lid was van de werkgroep die zich in 2009 over deze kwestie boog en die overigens duidelijk haar stempel heeft gedrukt op deze bundel: een van de inzichten is dat het precies dit financieringsmechanisme van de erediensten is dat door de aanpassing aan de sociologische realiteit (erkenning van de Islam, orthodoxe godsdienst en later ook de georganiseerde vrijzinnigheid) bijgedragen heeft tot de (structurele) persistentie van de verzuiling, niettegenstaande de secularisering en het feit dat steeds minder mensen zich met een zuil identificeren.

Deze bundel raakt heel verschillende aspecten van de problematiek van verzuiling/ontzuiling aan. Na een inleiding van de redacteurs waarin wordt betoogd dat *‘les piliers résistent’* volgt een historisch-theoretische inleiding van Staf Hellmans waarin de geschiedenis van de conceptuele ontwikkeling van de verzuiling wordt geschetst in een internationaal perspectief. In deze bijdrage wordt ingegaan op de uiteenlopende definities van het begrip zuil/verzuiling waarin ook de orthodoxe zoals die van de Nederlandse historicus/politoloog Siep Stuurman wordt meegenomen. Het derde artikel van de Nederlandse sociologe

Sarah Bracke is eveneens eerder conceptueel van aard. Ze bekijkt het duo verzuiling/ontzuiling vanuit het perspectief van het debat dat VVD-politicus Frits Bolkestein in 1991 in gang zette over de plaats van de Islam in de Nederlandse samenleving. Van daaruit houdt ze een overtuigend pleidooi voor een gedekoloniseerde kijk op de verzuiling, ook op de ontstaansfase ervan in de late negentiende eeuw toen Nederland nog een koloniale mogendheid was. Na een bijzonder instructief artikel van Caroline Sägeser over de effecten van het Belgische regime van de financiering van de erediensten (en de georganiseerde vrijzinnigheid), vanuit een lange termijnperspectief volgen deelstudies over de *laïcité* (Xavier Delgrange, David Koussens), de Islam-zuil (Corinne Torrekens), het Vlaams katholiek onderwijs en de secularisatie (Leni Franken), katholieke leraars in het officieel onderwijs (Cécile Vanderpelen-Diagre), de wederwaardigheden van de ontzuiling in het Franstalig hoger onderwijs (Michel Molitor), het syndicalisme (Jean Faniel en Pierre Reman), de Waalse raad voor sociale economie (Anne Guisset), de Boerenbond (Leen Van Molle), *Vie Féminine* (Juliette Masquelier), de *Centres de Planning Familial* (Anne Crosetti), de jeugdbescherming (Lynn Bruyère en Aurore François) en het euthanasie-vraagstuk (Natasia Hamarat, Guy Lebeer).

Uit dit overzicht alleen al blijkt al de grote diversiteit aan invalshoeken van waaruit de problematiek bekeken wordt. Het onderzoek blijft niet beperkt tot het strikt levensbeschouwelijke maar ook de sociale dimensie krijgt een plaats. Positief is ook dat naast klassieke domeinen waar de klerikaal-anti-klerikale tegenstelling speelde, in de eerste plaats het onderwijs ook aandacht uitgaat naar sectoren waar de kerk haar overwicht heel lang kon behouden zoals de jeugdbescherming, waar religieuzen een quasi-monopolie-positie hadden tot diep in de twintigste eeuw, vooral wat de zorg voor meisjes betreft, een situatie waarover de anti-klerikalen zich niet al te druk maakten. Hoewel de problematiek verzuiling/ontzuiling centraal staat en er dus relatief meer aandacht uitgaat naar de recentere periode is het historisch perspectief in vele bijdragen aanwezig. Positief is ook de bril

waarmee naar het fenomeen verzuiling/ontzuiling wordt gekeken. Een aantal bijdragen bekijken het fenomeen extern, waarbij de structurele band tussen de zuilen of tussen de zuilen en de staat voorwerp van onderzoek is, terwijl andere bijdragen (bijvoorbeeld over euthanasie of over *Vie Féminine*) een eerder intern en actor gericht perspectief kiezen en zo op een meer genuanceerd wijze naar dynamieken van verzuiling en ontzuiling kunnen kijken. Dat geldt nog in een sterkere mate voor bijdragen waarin bewust gekeken wordt naar figuren in de marge zoals in het artikel over de katholieke leraars in het officieel onderwijs of over euthanasie. Dat levert een fijnmaziger en genuanceerder beeld op dan het organisatorische perspectief.

De woorden in de titel '*en Belgique*' dekken eveneens de lading. Hoewel geen systematisch vergelijkend wordt gemaakt tussen Vlaanderen en Fransstalig België, wordt waar relevant het onderzoek in de andere landstaal door de band meegenomen en is de diversiteit van bijdragen voldoende om van een Belgisch perspectief te kunnen spreken. Dat Belgische perspectief is hier overigens geheel verantwoord omdat de primaire driver van de verzuiling, de financiering van de erediensten en de georganiseerde vrijzinnigheid nog steeds een Belgische (federale) materie is en voor de aspecten die werden overgedragen aan de deelstaten door de band geen fundamenteel verschillende opties werden genomen. Dit neemt anderzijds niet weg dat er regionale specificiteiten zijn, wat onder meer blijkt uit het feit dat bepaalde concepten niet één op één kunnen vertaald worden: *laïcité* is bijvoorbeeld niet helemaal synoniem van vrijzinnigheid.

Ondanks de diversiteit aan bijdragen vormt het boek toch een eenheid en onder meer daarom kan het worden beschouwd als een ankerpunt voor wie rond de problematiek van verzuiling/ontzuiling op zoek is naar kwalitatieve, genuanceerde informatie die de kwestie vanuit verschillende perspectieven benadert en precies daardoor aanzet tot reflectie. Die eenheid komt onder meer tot uiting in een aantal structurerende elementen die ervoor zorgen dat de verzuiling nog niet helemaal dood is en zelfs zoals voor de Islam een tweede

leven kan krijgen. Het financieringsmechanisme van de erediensten en de georganiseerde vrijzinnigheid is al genoemd. In verschillende bijdragen wordt (zoals Jan Art had gedaan in 1982) gewezen op het belang van de markt als contextgegeven. De steeds grotere rol van de markt in de hedendaagse samenleving kan worden aangemerkt als een factor die ertoe bijdraagt dat de verzuiling op structureel niveau wordt gecontinueerd net omdat de inzet is een steeds groter marktaandeel te verwerven in een bepaald domein waarin de verzuiling speelt. Leen Van Molle wijst in haar bijdrage op de centrale rol van de zgn 'economische Boerenbond' (sparen, verzekering, diensten, handel) voor de organisatorische continuïteit van de Boerenbond, ondanks het sterk teruglopende economische belang van de landbouw.

Fundamentele kritiek is op dit boek moeilijk te leveren, of het moet het soms nogal losse en uiteenlopende gebruik zijn van de definitie van een zuil. Sommigen spreken van een vrijzinnige zuil, terwijl anderen aan de politieke partijen een centrale rol toebedelen in de verzuiling. Een fundamenteel bezwaar is dit echter niet, gezien het pluralisme in de definiëring van een zuil dat meer dan 50 jaar ontwikkeling van het concept heeft gekenmerkt. Het doet evenmin afbreuk aan de vaststelling dat zuil/verzuiling nog niet verdwenen zijn uit onze samenleving en dat het fenomeen van de ontzuiling een genuanceerde analyse en oordeel vergen. Daar draagt deze bundel zeker toe bij en de CRISP doet er zijn reputatie van leverancier van gedegen empirisch gefundeerd onderzoek over de Belgische (socio-) politiek en socio-politieke geschiedenis alle eer mee aan.

Dirk Luyten

DOMINIEK DENDOOVEN

De vergeten soldaten van de Eerste Wereldoorlog
EPO, Berchem, 2019, 317 p.

De Eerste Wereldoorlog bracht de hele wereld naar de Westhoek. Dat is slechts een geringe overdrijving. De imperiale machten Frankrijk en groot-Britannië deden immers beroep op heel hun koloniale rijk om manschappen te leveren voor de strijd op leven en dood met Duitsland.

Dominiek Dendooven koos deze inbreng van exotische, niet-blanke soldaten en gemilitariseerde arbeiders als onderwerp voor een diepgaande studie waarmee hij in 2018 de doctorstitel behaalde aan de universiteit van Antwerpen en de University of Kent. Als wetenschappelijk medewerker sinds vele jaren van het museum *In Flanders Fields* in Ieper kende hij het onderwerp ten gronde en had hij bovendien een introductie wereldwijd bij iedereen die met dit onderwerp begaan is en/of over bronnen beschikt. De auteur zegt dan ook terecht dat hij de inzichten die hij opdeed in de 'publieksgeschiedenis' in Ieper eindelijk eens kon toetsen in de vorm van een bijdrage aan het academisch debat via een studie van doctoraatsniveau. Dit boek toont aan dat hij daar ten volle in geslaagd is.

Heel de wereld? Toch moest hij een keuze maken. Eerst en vooral koos hij voor het Britse Rijk. En daarbinnen mikte hij in het bijzonder op twee numeriek erg belangrijke groepen. Enerzijds de mannen afkomstig van het Indische subcontinent waar Londen effectief de plak zwaaide. Anderzijds de Chinezen die zich via een arbeidscontract hadden geëngageerd om handenarbeid te komen verrichten in dienst van de militaire inspanning van de Britten.

Van bijzondere betekenis voor het verwerven van historisch inzicht op de langere termijn is de aandacht van de auteur voor de impact die deze oorlogservaringen hadden op deze Indiërs en Chinezen. Net zoals Australische, Nieuw-Zeelandse en Canadese soldaten uit hun frontervaringen een versterking van hun 'natie'-gevoelens mee naar huis brachten, is er ook bij hun gekleurde strijdgenoten een en ander traceerbaar in die zin. Zo'n 140.000 Chinezen, hebben deze stap gezet. Het waren uitsluitend arbeiders maar wel onderworpen aan de Britse militaire wetten en discipline. Vanuit Indië kwamen er zowel grote groepen arbeiders als echte soldaten. Wel valt op dat deze mannen telkens afkomstig waren uit een beperkt deel van Indië en China.

De Indische militairen werden na het eerste oorlogsjaar bijna allemaal naar andere fronten